Gheorghe Şincai – precursor al etnografiei mureşene

Dr. VALER POP
Muzeul Judeţean Mureş

Comunicarea noastră se referă la o lucrare a iluministului Gheorghe Şincai, unul din cei mai de seamă corifei ai Şcolii Ardelene intitulată ***Învăţătură firească spre surparea superştiţiei norodului***, rămasă ca şi alte lucrări ale autorului în manuscris, neavând posibilităţi materiale pentru a le tipări ori neîngăduindu-i-se a face acest lucru de către conducătorii de atunci ai Transilvaniei.

Lucrarea a văzut lumina tiparului abia în anul 1964, prin grija unor istorici tineri pe atunci, Dumitru Ghişe şi Pompiliu Teodor, care au dat culturii noastre naţionale lucrări istorice de o deosebită valoare ştiinţifică, mai ales despre iluminismul românesc şi despre Şcoala Ardeleană.

În Studiul introductiv cei doi istorici prezintă momentul istoric, cadrul social şi politic în care a trăit şi şi-a desfăşurat activitatea Gheorghe Şincai, pe tărâmul culturii naţionale româneşti; valoarea enciclopedică a lucrării; valoarea ei lingvistică, socială şi pedagogică. Din păcate ea nu şi-a putut atinge scopul pentru care a fost scrisă, de a fi adusă la cunoştinţa ţăranilor români de la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor, analfabeţi în marea lor majoritate, pentru a contribui la iluminarea acestora, la educarea lor, la instruirea cu cele mai elementare noţiuni ştiinţifice şi tehnice, la combaterea obscurantismului.

Lucrarea nu este originală, fiind o traducere după un autor german, Helmuth, care a redactat o carte de învăţătură pentru popularizarea ştiinţei în rândurile ţăranilor germani intitulată ***Phisica***. Şincai nu este doar un traducător, ci prelucrează materialul tradus, îl selectează, îl adaptează la condiţiile culturale ale ţăranului român. „*El şi-a remodelat modelul, a redus sau a completat, a simplificat sau a limpezit, a reţinut ceea ce era cunoscut şi ţăranului român, a făcut înlocuiri de exemple străine cu cele familiare, a căutat să fie pe înţelesul poporului, să-l convingă cu argumentele accesibile lui*" afirma istoricul David Prodan în prefaţa lucrării. Din punct de vedere etnografic şi antropologic tocmai aceste exemplificări din realitatea românească prezintă un interes cu totul deosebit şi îl dovedesc pe Şincai a fi un cunoscător al vieţii poporului român din Transilvania.

BDD-A19315 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:07:43 UTC)

În cele ce urmează ne vom referi la câteva credinţe şi obiceiuri populare culese de Şincai din satele în care a copilărit şi a trăit, descrise şi combătute prin argumente pe înţelesul sătenilor.

În capitolul ***Despre proprietăţile trupurilor*** aminteşte credinţa în zoomorfism potrivit căreia scria autorul „*Mai demult, mulţi credea că unii oameni se pot face nevăzuţi şi muta în fiare... Ce nebunie sau ce neînţelepciune n-au fost şi n-ar fi aşadară, a crede că oamenii, cu puterea satanei, se pot sau cândva s-au putut face nevăzuţi au muta în iepuri, mâţe, câini, cai şi mai ales în lupi? Că acestea nu s-au întâmplat vreodată, ci înţelepţii cei demult, ca să îndrepte năravurile şi plecările cele rele ale oamenilor, au scris nişte fabule sau poveşti în care pre oameni i-au tipărit în după năravurile şi plecările cele rele ale oamenilor adică: pre cei mânioşi pentru mânia lor i-au numit lei; pre cei nesăţioşi lupi; pre cei beţivi porci; pre cei scumpi câini s.a, unde apoi cei fără de minte rău au socotit că doară oamenii s-au fost mutat în dobitoacele acestea. Şi de aici au izvorât după aceea toată superstiţia*".

Referitor la credinţa în dedublarea personalităţii descrisă în capitolul ***Despre mişcarea trupurilor*** – scria autorul – „*superştiţiozii...ţin (susţin) că omul, afară de locul întru carele cu adevărat este de faţă în oarecare timp, tot întru acelaşi timp poate fi de faţă şi într-alt loc; sau, că omul, precum vorbesc superştiţiozii, se poate replica (dedubla). Ci părerea aceasta a lor este fără de temei pentru că nici un trup poate fi în două sau mai multe locuri întru acelaşi timp, că aceasta se împotriveşte naturei trupurilor şi fiziceşte vorbind, tocmai cu neputinţă este ca un trup într-o clipeală să fie în mai multe locuri de faţă şi pentru aceea pentru că micşorarea trupurilor nu se poate fără timp.*"

Cu privire la fantome (năluciri), Şincai afirmă că acestea există „*... totuşi unele năluciri pentru aceea nu se pot tăgădui pentru că experienţa multora le întăreşte; dară nălucirile acelea nu sunt afară de noi, fără numai în noi, adică ni se năzăresc noauă prin lucrarea vînelor vederei feli de feli de tipuri, care numai în crierii noştri se află iar nu şi afară de noi. Căci leapădă frica, întăreşte-ţi inima, mergi la năluca ce ţi se pare şi, vrând a o prinde, însuşi vei simţi şi vei vedea că nu este lup sau urs sau cal şi ce precum ţi se părea ş.a....*"

Referitor la spiritism, credinţa în puterea unor vrăjitori de a chema morţii şi de a conversa cu ei o consideră o şarlatanie: „*Sorocirea aceasta* - scria autorul - *numai acela o va putea crede căruia îi lipseşte mintea şi înţelepciunea omenească. Pentru că, după învăţătura Sfintei Scripturi, sufletele, după ce se despart de trupuri, acelea proprietăţi capătă care nu le îngăduie lor să se unească iarăşi cu trupurile sale până la judecata cea de pe urmă, nici să se mai arate mai mult până atunci pe lume. Aşadară sufletele nu zboară pre lângă pământ şi cu mult mai puţin se arată pre sine în formă ca aceea care să fie asemenă trupurilor în care au locuit mai înainte*" Şincai demască pe vrăjitori care folosesc anumite scenarii pentru a înşela buna credinţă a naivilor „*...nu se poate tăgădui* – scria el – *că vrăjitorii ştiu meşteşuguri ascunse prin care ei lezne pot înşela pe cei ne-nvăţaţi.*" Descrie procedeul folosit de vrăjitori prin

BDD-A19315 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:07:43 UTC)

dirijarea unor fascicole de lumină şi oglinzi, fum şi aburi pentru redarea unor fantome, de fapt ucenici ai maestrului cu care poartă conversaţie.

Tot la capitolul ***Mişcarea trupurilor*** aminteşte şi alte vrăji: legarea oamenilor de locul în care se află; legarea fiarelor sălbatice; legarea flintelor ca să nu poată împuşca (slobozi); legarea pe sine, încât nici sabia şi nici gloanţele să nu-l poată vătăma. Şincai combate aceste superstiţii scriind că „*Aciea carii se laudă cu meşteşuguri de acestea, cearcă să înşele pre cei nepricepuţi prin tot feliul de minunate poveşti...*" Aminteşte întâmplarea cu cetăţeanul căruia i se furau merele şi s-a dus la „Hoheri" (călău) să-l ajute.

O altă superstiţie povestită şi combătută de autor este cea privind descoperirea comorilor prin aruncarea cu ciurul sau cu cheia pentru a descoperi făptuitorii de rele.

La capitolul ***Despre greutatea trupurilor*** descrie credinţa în descoperirea comorilor cu nuiaua. „*Nuiaua aceasta* – scrie autorul – *e o mlădiţă cu două crengi care se taie prin superştiţiozi, în otărîtă vreme şi ceas, subt mornăirea unor cuvinte, de pre un alun şi cu baterea sa în pământ trebuie să descopere toate lucrurile cele ascunse şi mai ales comorile cele din pământ... Săpătorii cei nebuni de comori zic şi întăresc că nuiaua cea de gâcit trebuie tăiată în ajunul Sânzâienelor, noaptea de la 11 până la 12 ceasuri şi că, atunci când se taie ramul trebuie grăit către dânsul în numele Preasfântei Troiţe.*"

În capitolul ***Despre apă*** descrie obiceiul de aflare a vinovatului într-o oarecare pricină cu ajutorul apei. „*La proba de apă tot felul de ceremonii se făcea* – scrie autorul. *Pre persoana cea pârâtă o ducea în biserică şi slujind liturghie, jura apa ca dânsa să-şi arate toată puterea sa în descoperirea vinovăţiei sau a nevinovăţiei persoanei ceii pârâte. Apoi ducea pe persoana cea pârâtă la apă, îi lega degetele cele mari de la mâini cruciş cu degetele cele mari de la picioare şi o arunca pe spate în apă. Pe bărbaţi goli goluţi îi arunca, iar muierilor le lăsa poalele ca să-şi acopere ruşinea. Despre persoanele care se afunda în apă credea că sunt nevinovate iar despre acelea care nu se afunda ci înota pre deasupra apei ţinea că sunt vinovate şi îndată le şi osândea ca să se ardă de vie.*"

Despre credinţa că unele ape curgătoare „*poftesc ca în fieştecare an să se înece cineva întrânsele* – scria autorul – *pentru că ţin nişte zeoaie (zeiţe) ce se numea nimfe care leşuiesc (pândesc, urmăresc) după viaţa oamenilor.*" Şincai aminteşte că altele sunt cauzele care determină aceste nenorociri „*Unele râuri* – spune el – *au de multe ori înşelătoare locuri, negândite afunzimi şi multe vâltori care nu se află în alte râuri... Ci oamenii pentru aceea se pot îneca pentru că lezne îi loveşte guta sau ameţesc de cea prea timpurie răceală de picioare care strânge vânele. Afară de aceste, cu cât mai mulţi oameni care nu ştiu înota se scaldă în oarecare râu lotru (şiret, periculos) cu atât mai mult trebuie să se înece întrânsul decât în alte râuri*".

BDD-A19315 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:07:43 UTC)

La capitolul ***Despre aer*** combate credinţa potrivit căreia furtunile ar fi iscate de diavol „*Superstiţioazele acestea povestesc pruncilor săi că dracul, pe vremea vrăjitoarelor se îmbracă în haine roşii, nici se poate vedea mai înainte de al zări cu picioare de cal au de cocoş*", scria autorul.

În capitolul ***Despre foc*** descrie obiceiul de tratare a bolii porcine, brânca, cu ajutorul focului. Ţăranii, când epidemia a pătruns în sat, fac câte un foc mare (o băbătaie) şi trec porcii prin foc. „*La bobotaia asta* – scria Şincai – *mai multe superstiţii se fac de oamenii cei proşti şi nepricepuţi.*" Aprinderea focului se făcea după un obicei primitiv prin frecarea unui băţ cu ajutorul unor sfori „*…oamenii care smîncesc (trag) funiile*, scria Şincai, *trebuie să fie fraţi sau, mai puţin, să aibă acelaşi nume de botez. Trebuie să se aţâţe focul mai înainte de a răsări soarele şi, negrăind vreun cuvânt, trebuie să nu se afle, atunci când se lucră acestea foc în tot satul; pentru că altmintrelea, nu se va putea face prin smâncirea funiilor*."

Combate credinţa potrivit căreia atunci când se stinge lumânarea aprinsă lângă un om bolnav acesta va muri. Aceasta se stinge spune autorul din lipsa de oxigen recomandând aerisirea încăperii. „*Într-o casă de bolnavi lumina arde mai slab şi mai pre-ncet. Pentru aceea cred superstiţiozii că bolnavul din casă nu va trăi prea îndelungat...lumina cea aprinsă de său sau de ceară încă mai curând şi mai bine arde aerul cel curat decât cel necurat*."

În capitolul ***Despre meteori sau lucrările din aer*** explică de ce plouă cu sânge sau cu pucioasă, cu pietre, cu broaşte, lapte, grâu, lână, mătasă, plumb, fier, argint şi aur. „*Adevărat este* – scria Şincai – *că vântoasele cele mari răpesc cu sine de pre pământ grâu, fân, cânepă şi altele pe care le şi poartă câtva în aer; ce nebunie ar fi a judeca că toate acelea în aer au crescut*" Explică ce sunt stelele căzătoare, trăznetele şi fulgerele ca fenomene naturale şi nu năluci, duhuri necurate ori zmei.

Nu am insistat asupra tuturor explicaţiilor ştiinţifice pe care Şincai le dă pe înţelesul ţăranilor, fenomenelor fizice ori chimice naturale, ci doar a credinţelor şi obiceiurilor populare legate de acestea. Prezentarea obiceiurilor, a credinţelor, a vrăjilor (bozgoanelor) culese din Râciu, unde s-a stabilit bunicul său şi unde a copilărit, precum şi din satele din zona Făgăraşului – din Şinca Veche, de unde era originară familia ori din Şinca Nouă unde aveau moşii, ne îndreptăţesc să-l considerăm pe iluministul Gheorghe Şincai şi un profund cunoscător al culturii populare, unul din precursorii etnografiei şi antropologiei româneşti.

BDD-A19315 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:07:43 UTC)

Gheorghe Şincai – Forerunner of Romanian Ethnography

Abstract

Şincai proved his interest in country-style of life and also his desire to help Romanian peasants by translating a book of a German writer, Helmuth, a book that – despite of its belated publication – aroused an intense popularity. ***Învăţătură firească spre surparea superştiţiei norodului*** was published for the first time only in 1964, thanks to Dumitru Ghişe and Pompiliu Teodor, young historians.

In this book – we are allowed to say that because Şincai did not only translate the text, but also worked on it – Gheorghe Şincai tried to offer explanations to some of the most popular customs and beliefs. A very important aspect of this book refers to Şincai' s efforts to offer common arguments, that sort of arguments that can easily be understood by everybody.

Şincai reffers to some aspects of everyday religious life, to some ancient customs. His advice for his readers is not to believe in all sorts of black magic, ghosts or unnatural phenomenon.

BDD-A19315 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:07:43 UTC)